

DE VARIANTEN VAN DE ANTWERPSE NOODMUNTEN VAN 1814 EN DE VERZAMELING VAN HET VLEESHUIS

L. Verbist

PROBLEEM EN DOELSTELLING

De auteur publiceerde reeds een artikel over de historische achtergrond van de noodmunten van Antwerpen in het EGMP-jaarboek van 1992 ^{10/}. Van R. Waerzeggers verscheen in hetzelfde jaarboek een artikel waarin hij de problematiek uitlegt van de diverse catalogi die elk andere varianten opgeven, 23 in totaal, en andere slagaantallen ^{11/}. Op blz. 191 geeft hij een beperkt aantal typevarianten op en zegt daarbij : *"De meeste andere varianten worden nooit afgebeeld en ik ben er van overtuigd dat het merendeel ervan gewoon niet bestaat. Om hierover absolute zekerheid te verkrijgen moet vanzelfsprekend een uitgebreid onderzoek uitgevoerd worden op de stukken zelf"*.

Hier wordt geprobeerd dat onderzoek uit te voeren, meer bepaald door alle varianten te catalogeren. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen :

- typevarianten (gekenmerkt door grote opvallende en opzettelijke verschillen inzake de waarde aanduiding, het monogram van de vorst en eventueel een initiaal of een naam van de graveur of van de ondernemer);
- stempelvarianten (gekenmerkt door ongewilde verschillen, die zijn ontstaan omdat alle stempels individueel met de hand gegraveerd werden; te onderscheiden met behulp van de bladeren van de kroon, de stand van de letters en eventueel punten);
- verschillen inzake metaal, randversiering en stempelstand (medailleslag of muntslag).

DE VERZAMELING VERACHTER-TER BRUGGEN IN HET VLEESHUIS

De meeste auteurs baseren zich voor de varianten en de slagaantallen van het Antwerps noodgeld op een hoofdstuk uit de catalogus van de verzameling Ter Bruggen ^{6/}, waarvan een kopie gepubliceerd werd in het EGMP-jaarboek van 1992.

Deze catalogus werd opgesteld op basis van de verzameling en de gegevens van Frederik Verachter (° Antwerpen, 1797 - † Herentals, 1870),

een numismaat die het beleg van Antwerpen heeft meegemaakt en later bibliothecaris werd van de stadsbibliotheek van Antwerpen. Verachter kende Wolschot en Gagnepain persoonlijk en kreeg – zoals hij zelf zegt – van hen enkele uitzonderlijke stukken : *"De toutes ces pièces appartenant à la fabrique de Wolschot, nous possédons des exemplaires variés à l'infini, tant sous le rapport du coin que sous celui du métal et que nous tenons une partie à la générosité de l'ingénieur entrepreneur"*, en verder *"Mr Gagnepain aussi, et que j'ai beaucoup connu, a bien voulu nous gratifier de quelques exemplaires choisis parmi les pièces remarquables fabriquées par ses soins dans les ateliers de l'arsenal"* (cfr. bijlage 2).

Bij het einde van zijn leven moest Verachter wegens geldgebrek zijn verzameling verkopen. Ze werd gekocht door Edward Ter Brugge op een veiling in 1864. In 1867 werd ze ter gelegenheid van een internationaal oudheidkundig congres te Antwerpen tentoongesteld als de *"verzameling Ter Brugge"* en in de tentoonstellingscatalogus beschreven. In 1875 ging de verzameling over in het bezit van de stad Antwerpen en werd een tweede en derde druk van de catalogus gemaakt. Deze is echter niet altijd even duidelijk en laat soms ruimte voor interpretatie over. De verzameling zelf werd eerst bewaard in het Steen en later in het Vleeshuis, en werd in de loop der jaren nog aangevuld.

Er bestaan ook twee belangrijke handschriften van Verachter in verband met de noodmunten : een *"Histoire monétaire de la ville et du marquisat d'Anvers"* ^{1/} die in 1877 op de veiling Ter Brugge te Amsterdam door de stadsbibliotheek van Antwerpen werd aangekocht (gedeeltelijk weergegeven in bijlage 2), en een *"Catalogue des monnaies frappées dans la ville d'Anvers"* ^{2/} die zich in het stadsarchief van Antwerpen bevindt en die de oorspronkelijke gegevens bevat waarop de catalogus van de verzameling Ter Brugge is gebaseerd.

Paul Bordeaux baseerde zich voor zijn artikel in de *"Revue belge de Numismatique"* van 1910 ^{3/} voornamelijk op de tentoonstellingscatalogus van de verzameling Ter Brugge. Hij kende Verachters manuscripten niet, want hij vermeldt ze nergens. Waarschijnlijk heeft hij de collectie van het Vleeshuis evenmin gezien, wat te merken is aan enkele foutieve interpretaties.

Een laatste originele publicatie is de *"Catalogue descriptif des monnaies obsidionales et de nécessité avec atlas"* van Prosper Mailliet uit 1870 ^{4/}, waarin een aantal Antwerpse noodmunten uit diverse verzamelingen en catalogi zijn opgenomen en afgebeeld (niet van het Vleeshuis).

Moderne auteurs hebben zich alle gebaseerd op de werken van Ter Brugge, Bordeaux en Mailliet, die alle drie verschillende onnauwkeurigheden bevatten en vele interpretaties toelaten.

WERKWIJZE

Om klaarheid te scheppen in de door Waerzeggers beschreven chaos ligt de oplossing dus voor de hand : rechtstreeks teruggaan naar de oorspronkelijke

bronnen, te weten de unieke verzameling in het museum Vleeshuis te Antwerpen (die nog steeds kan bekeken worden) en de handschriften van Frederik Verachter in de stadsbibliotheek en het stadsarchief van Antwerpen. Vooreerst werden dus alle varianten van de noodmunten van het Vleeshuis gecatalogeerd. Dan werd deze lijst getoetst aan andere belangrijke verzamelingen :

- Het museum Mayer van den Bergh te Antwerpen
- Het Penningkabinet van Brussel
- Het Cabinet des Médailles te Parijs
- Het Koninklijk Penningkabinet te Leiden
- Een privéverzameling te Brussel.

Uiteraard werd ook rondgekeken op beurzen en veilingen, maar veel was daar niet te rapen.

LIJST VAN DE VARIANTEN

De munten van Wolschot en deze van het arsenaal zijn op een eenvoudige manier van mekaar te onderscheiden : de eerste hebben namelijk allemaal een streepjeslistel, terwijl de tweede allemaal een parellistel hebben.

De munten van het atelier van Wolschot vertonen een grote eenvormigheid : ze zijn vrijwel steeds in brons en in muntslag en hebben nooit een kartelrand. Slechts twee van de onderzochte exemplaren zijn in medailleslag (één daarvan in dan nog een proefslag in lood) en één in messing.

De munten van het arsenaal daarentegen vertonen een grote verscheidenheid : ze zijn in brons en in mindere mate in messing of geel koper, komen zowel in muntslag als in medailleslag voor en bezitten soms een kartelrand en uitzonderlijk zelfs een kabelrand. Werkelijk alle stempelvarianten van het arsenaal (met uitzondering van de unieke K8A) werden ook in messing aangetroffen. Verachter vermeldt dit feit reeds in zijn handschrift. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het metaal dat aan deze werkplaats werd toegeleverd : bij Wolschot was dit nagenoeg enkel brons, maar bij dat voor het arsenaal bevond zich blijkbaar een klein percentage messing en beide soorten muntplaatjes werden door mekaar gebruikt. Sommige stempelvarianten komen alleen in muntslag voor, andere alleen in medailleslag en nog andere zowel in muntslag als in medailleslag. Twee stempelvarianten komen nagenoeg uitsluitend met kartelrand voor.

Jan Baptist Van der Straelen (° Antwerpen, 1761 - † Antwerpen, 1847), een andere numismaat ten tijde van het beleg van Antwerpen, vermeldt in zijn ooggetuigenverslag over de Antwerpse noodmunten (cfr. bijlage 1) dat bij twee gelegenheden ook enkele zilveren exemplaren geslagen werden :

- een eerste keer toen Wolschot vanaf 8 maart proefstukken sloeg, waarvan enkele in zilver, die aan gouverneur Carnot en aan de prefect aangeboden werden; in het Vleeshuis bevinden zich twee zilveren afslagen die toen kunnen vervaardigd zijn, namelijk een 10 en een 5 centiem op naam van Napoleon;

- een tweede keer op 29 april 1814, toen Wolschot een opendeurdag organiseerde in zijn werkplaats aan de Meir, waarbij alle Antwerpenaren konden komen kijken; vermits hij op 29 april reeds munten op naam van Lodewijk XVIII produceerde, moeten de zilverstukken die hij bij deze gelegenheid sloeg de 10 en de 5 centiemen met het LL-monogram van zijn atelier zijn, die in diverse musea voorkomen.

In verscheidene musea vonden we nog zilveren noodmunten van andere types. Wanneer deze vervaardigd zijn is niet duidelijk. Gouden afslagen, waarvan soms melding wordt gemaakt, werden niet teruggevonden.

Volgens Verachter werd door Wolschot aanvankelijk een mouton gebruikt voor het munten in zijn atelier van het Hopland en schakelde hij later over op een schroefpers (balancier) in zijn atelier op de Meir. In het arsenaal werd uitsluitend van de schroefpers gebruik gemaakt. Dit is min of meer aan de munten te zien : deze geslagen met de schroefpers zijn van betere kwaliteit. De kracht om het muntstuk te slaan wordt bij een mouton geleverd door een vallende zware ijzeren massa, en bij een schroefpers door twee draaiende gewichten aan de uiteinden van een op een schroef bevestigde stang.

Een van de handschriften van Verachter ^{1/} bevat het origineel "*Rapport sur la monnaie obsidionale fabriqué à Anvers pendant le siège de 1814*" van Wolschot (zie bijlage 2), dat de slagaantallen van de noodmunten vermeldt. Bordeaux beschikte duidelijk niet over deze informatie, want hij vermeldt ze nergens. Henry De Groote becommentarieert en interpreteert in zijn artikel in "*Vlaamse Stam*" ^{8/} de slagaantallen en komt tot een duidelijke en aanvaardbare conclusie. Een beknopte samenvatting hiervan en de relatie van deze aantallen met het gebruikte aantal matrijzen wordt gegeven in bijlage 3.

De nummering van de typevarianten is gebaseerd op die in de Atlas van H. Vanhoudt ^{12/} : K1 to K14 (helaas is de bijhorende tekst in de Atlas foutief). Van elke stempelvariant wordt aan deze nummering een extra letter toegevoegd en voor elke variant inzake metaal, randversiering en stempelstand een cijfer. In de hierna volgende lijst wordt evenwel een andere volgorde aangehouden dan in de Atlas. De vele stempelcombinaties met dezelfde voor- of keerzijde werden samen afgebeeld en hun beschrijving werd in dezelfde volgorde geplaatst.

Alle munten dragen op de voorzijde het monogram van de vorst (een grote N van Napoleon of een ineengevlochten dubbele L van Lodewijk XVIII), binnen een krans van twee lauwertakken die onderaan met een strik zijn samengebonden en die omgeven worden door de tekst ANVERS (bovenaan) / 1814 (onderaan). Er bestaan twee varianten van het LL-monogram : een breed en een smal. Op de keerzijde is de waarde aanduiding 5 (of 10) / CENT omgeven door de tekst MONNAIE (bovenaan) / OBSIDIONALE (onderaan). Deze algemene beschrijving wordt per individuele munt niet meer herhaald.

ATELIER VAN WOLSCHOT

K1 5 centiem Napoleon (groot formaat)

Na CENT staat er een kleine S boven een punt (deze eindletter komt op geen enkel van de andere stukken voor).

Graveur : waarschijnlijk F. J. Ricquier.

Ca. 33 mm Ø - 12 tot 19 g - streepjeslistels.

180 stuks, geslagen van 8 tot 12 maart 1814.

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 672 en 674 tot 682 - Mailliet Pl. VI, munt 6.
2. Zilver - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 675.
Eén exemplaar in het museum Vleeshuis.
3. Lood - gevijlde rand - muntslag.
Eén exemplaar in het Penningkabinet te Brussel.
Ter Bruggen 673 is een verkeerd beschreven eenzijdige afslag in lood van een stuk van 10 centiem (K4A).

Dit type is een proef die door Wolschot werd vervaardigd nog voor het officiële besluit van Carnot was bekendgemaakt. De zwaarste exemplaren bevatten ongeveer hun waarde aan metaal. Op vraag van Carnot werd het gewicht met $\frac{1}{4}$ verminderd, teneinde de kosten van de fabricage te dekken (Wolschot mocht een kwart van de door hem vervaardigde munten houden als vergoeding) en dienden ook munten van 10 centiem geslagen te worden om de fabricage te versnellen. Wolschot verminderde daarop het gewicht en de doormeter van de 5 centiemstukken. De al bestaande voorzijdestempel werd verder gebruikt voor stukken van 10 centiem (K2A), terwijl de keerzijdestempel bewust gebroken werd. De proefstukken van 5 centiem kwamen gewoon in de circulatie, maar zijn uiteraard zeer zeldzaam daar er slechts 180 stuks van werden geslagen.

K2 10 centiem Napoleon (zonder letter)

Met een punt na CENT bij beide varianten.

Graveur : waarschijnlijk F. J. Ricquier.

Ca. 34 mm Ø - ca. 25 g - streepjeslistels.

7.500 stuks, geslagen van 12 tot 19 maart 1814.

Er bestaan twee stempelvarianten (met een andere matrijs voor zowel voor- als keerzijde) :

- K2A Zelfde voorzijdestempel als de grote 5 centiem (K1). Ongeveer twee derde van deze stukken hebben op de keerzijde een bultje tussen de NN van MONNAIE, als gevolg van een stempelbeschadiging. Sommige van deze munten hebben een doormeter van meer dan 35 mm; omdat ze met dezelfde voorzijdestempel geslagen zijn als de kleinere K1 is de listel op de voorzijde veel breder.

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 683 (zonder bultje), 685 en 686 (met bultje) -
Mailliet Pl. VI, munt 2.
2. Zilver - gevijlde rand - muntslag.
Eén exemplaar in het museum Vleeshuis.

K2B Zowel voor- als keerzijde van andere matrijzen. De voorzijden zijn gemakkelijk te onderscheiden : bij K2A bevindt zich onmiddellijk links en rechts van de strik een vruchtje in de lauwerkrans, bij K2B ontbreken deze.
Brons - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 684.
Deze variant is veel zeldzamer dan de vorige.

K3 10 centiem Napoleon (letter W in de kroon)

Initiaal W boven de strik van de lauwerkrans. Met een punt na CENT bij alle varianten. Ongeveer de helft van alle exemplaren hebben op de keerzijde drie verticale streepjes tussen de 1 en de 0 van het waardecijfer, als gevolg van een stempelbeschadiging. De stukken zonder deze streepjes moeten dus eerder geslagen zijn. Bovendien hebben de meeste stukken een punt na OBSIDIONALE. Er bestaan echter ook zeer zeldzame exemplaren zonder dat punt en zonder de drie streepjes (Ter Bruggen 692), die toch met dezelfde stempel geslagen zijn (de schikking van de letters met alle onregelmatigheden is identiek). Dit is zeer eigenaardig, want waarom zou men op deze matrijs tussendoor een extra punt aanbrengen ?

Graveur : waarschijnlijk F. J. Ricquier.

Ca. 34 mm Ø - ca. 25 g - streepjeslistels.

28.500 stuks, geslagen van 20 maart tot 1 april 1814.

K3A Eerste staat van de keerzijdestempel (geen streepjes, geen punt na OBSIDIONALE).
Brons - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 692.

K3B Tweede staat van de keerzijdestempel (geen streepjes, punt na OBSIDIONALE).

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.
Mailliet Pl. VI, munt 3.
2. Zilver - gevijlde rand - muntslag.
Eén exemplaar in het Cabinet des Médailles te Parijs.

K3C Derde staat van de keerzijdestempel (streepjes, punt na OBSIDIONALE).
Brons - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 691 en 693.

K4 10 centiem Napoleon (letter R onder de kroon)

Initiaal R onder de strik van de lauwerkrans. Met een punt na CENT bij alle varianten.

Graveur : F. J. Ricquier.

Ca. 34 mm Ø - ca. 25 g - streepjeslistels.

65.688 stuks, geslagen van 1 tot 18 april 1814.

Er bestaan vier stempelvarianten, die voortkomen van vier voorzijde-matrijzen en drie keerzijdematrijzen :

K4A Brede strik en een punt na 1814. Op de keerzijde staat de 0 van het waardecijfer iets lager dan de 1; de E van OBSIDIONALE bevindt zich ongeveer op dezelfde hoogte als CENT; geen punt na OBSIDIONALE.

Brons - gevijlde rand - muntslag.

Ter Bruggen 694 en 695 - Mailliet Suppl. Pl. 9, munt 9.

De voorzijdestempel van K4A is bewaard gebleven in de verzameling van het Vleeshuis (Ter Bruggen 696).

Dit verklaart waarschijnlijk het bestaan van een éézijdige loden afslag in het Vleeshuis (Ter Bruggen 673, daar verkeerd beschreven) en in het museum Mayer Van den Bergh.

K4B Brede strik en geen punt na 1814. Normaal waardecijfer op de keerzijde; de E van OBSIDIONALE bevindt zich ongeveer op dezelfde hoogte als CENT; geen punt na OBSIDIONALE (K4C en K10 werden ook met deze keerzijdestempel geslagen).

Brons - gevijlde rand - muntslag.

Ter Bruggen 697 - Mailliet Suppl. Pl. 9, munt 7.

K4C Smalle strik en een punt na 1814. Zelfde keerzijdestempel als bij K4B.

Brons - gevijlde rand - muntslag.

Ter Bruggen 698.

K4D Smalle strik en een punt na 1814; de strik is aan de binnen- en buitenkant gekarteld (aan de buitenkant zijn de kartels meestal afgesleten; deze aan de binnenkant zijn altijd duidelijk zichtbaar). Normaal waardecijfer op de keerzijde; de E van OBSIDIONALE bevindt zich hoger dan CENT; geen punt na OBSIDIONALE (K11A werd ook met deze keerzijdestempel geslagen).

Brons - gevijlde rand - muntslag.

Ter Bruggen 699 - Mailliet Pl. VI, munt 4 en Suppl. Pl. 9, munt 8.

Er zijn nog andere verschillen, die echter moeilijker te beschrijven zijn : de bebladering van de lauriertakken is op alle voorzijdes verschillend, net zoals de posities van alle letters op de drie keerzijdes. Het is best dit op de foto's te beoordelen.

K10 10 centiem Lodewijk XVIII (breed monogram, zonder letter)

Breed monogram met alle uiteinden omgekruld; geen punt na 1814.

Zelfde keerzijdestempel als bij K4B en K4C.

Graveur : waarschijnlijk F. J. Ricquier.

Ca. 34 mm Ø - ca. 25 g - streepjeslistels.

20.000 stuks, geslagen van 20 tot 22 april 1814.

Brons - gevijlde rand - muntslag.

Ter Bruggen 705 - Mailliet Pl. VII, munt 11.

K11 10 centiem Lodewijk XVIII (breed monogram, letter R onder de kroon)

Initiaal R onder de strik van de lauwerkrans.

Graveur : F. J. Ricquier.

Ca. 34 mm Ø, ca. 25 g, streepjeslistels.

52.760 stuks, geslagen van 23 april tot 2 mei 1814.

Er bestaan vier stempelvarianten, die voortkomen van drie voorzijde-matrijzen en vier keerzijdematrijzen :

K11A Breed monogram met alle uiteinden omgekruld (K11B werd ook met deze keerzijdestempel geslagen). Zelfde keerzijdestempel als bij K4D.

Brons - gevijlde rand - muntslag.

Ter Bruggen 706 - Mailliet Pl. VII, munt 12.

K11B Zelfde voorzijdestempel als K11A. Op de keerzijde staat de 0 van het waardecijfer opvallend lager dan de 1; geen punt na CENT en na OBSIDIONALE.

Brons - gevijlde rand - muntslag.

Ter Bruggen 707.

Er werd maar één enkel exemplaar van deze variant teruggevonden.

K11C Breed monogram waarvan de onderste niet-omgekrulde uiteinden de lus erboven niet raken; de strik is aan de buitenkant gekarteld. Normaal waardecijfer op de keerzijde; geen punt na CENT en na OBSIDIONALE.

Brons - gevijlde rand - muntslag.

Ter Bruggen 708 - Mailliet Suppl. Pl. 9, munt 12.

K11D Breed monogram waarvan de onderste niet-omgekrulde uiteinden de lus erboven raken; de strik is aan de buitenkant gekarteld. Normaal waardecijfer op de keerzijde; met een punt na CENT en na OBSIDIONALE.

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.

Ter Bruggen 709 tot 711 - Mailliet Suppl. Pl. 9, munt 11.

2. Messing - gevijlde rand - muntslag.

Dit is het enige teruggevonden exemplaar in messing van het atelier van Wolschot.

3. Zilver - gevijlde rand - muntslag.

Eén exemplaar in het museum Vleeshuis, in het Penningkabinet te Brussel en in het Cabinet des Médailles te Parijs.

K5 5 centiem Napoleon (zonder letter)

Het waardecijfer helt naar rechts; geen punt na CENT : de letter S van OBSIDIONALE staat op zijn kop (de ronding bovenaan is groter dan onderaan).

Graveur : waarschijnlijk F. J. Ricquier.

Ca. 30 mm Ø - ca. 12,5 g - streepjeslistels.

8.820 stuks, geslagen van 15 maart tot 1 april 1814.

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 687 en 689 tot 690 - Mailliet Pl. VI, munt 7 en Suppl. Pl. 9, munt 10.
2. Lood - gevijlde rand - medailleslag.
Ter Bruggen 688.
Eén exemplaar in de verzameling van het Vleeshuis.

K6 5 centiem Napoleon (letter V in de kroon)

Initiaal V boven de strik van de lauwerkrans. Met een punt na CENT; de keerzijde heeft drie kleine puntjes in het veld, als gevolg van een stempelbeschadiging (zelfs de zilveren afslagen hebben die).

Graveur : P. W. Van de Goor.

Ca. 30 mm Ø - ca. 12,5 g - streepjeslistels.

4.296 stuks, geslagen van 2 tot 6 april 1814.

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 700 tot 702 - Mailliet Pl. VI, munt 9.
Dit type komt zeer veel voor, veel meer dan het slagaantal zou doen vermoeden.
2. Zilver - gevijlde rand - muntslag.
Twee exemplaren in het Penningkabinet te Brussel.
3. Lood - gevijlde rand - muntslag.
Eén exemplaar in een privéverzameling te Brussel.

K7 5 centiem Napoleon (letter V onder de kroon)

Initiaal V onder de strik van de lauwerkrans. Met een punt na CENT; de letters van MONNAIE verder uit elkaar.

Graveur : P. W. Van de Goor.

Ca. 30 mm Ø - ca. 12,5 g - streepjeslistels.

7.000 stuks, geslagen van 6 tot 9 april 1814.

Brons - gevijlde rand - muntslag.

Ter Bruggen 703 en 704 - Mailliet Pl. VI, munt 8.

K12 5 centiem Lodewijk XVIII (smal monogram, V onder de kroon)

Smal monogram, initiaal V onder de strik van de lauwerkrans. Met een punt na CENT bij beide varianten.

Graveur : P. W. Van de Goor.

Ca. 30 mm Ø - ca. 12,5 g - streepjeslistels.

1.000 stuks, geslagen van 10 april tot 18 april 1814.

Er bestaan twee stempelvarianten, die voortkomen van één voorzijde-matrijs en twee keerzijdematrijzen :

K12A Zonder bolletje onder het waardecijfer.

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 713 - Mailliet Pl. VII, munt 17.
Deze variant is veel zeldzamer dan K12B.
2. Brons - gevijlde rand - medailleslag.
Eén exemplaar in het Cabinet des Médailles te Parijs. Dit is het enige gevonden stuk van Wolschot in medailleslag.

K12B Met een bolletje onder het waardecijfer en een uitstulping boven de eerste N van MONNAIE door een stempelbeschadiging.

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 714 en 715.
2. Zilver - gevijlde rand - muntslag.
Eén exemplaar in het museum Mayer Van den Bergh, in een privéverzameling en in het Penningkabinet te Brussel.

Ter Bruggen vermeldt deze twee varianten respectievelijk als "*avant l'élevure au-dessus de la lettre*" en "*avec l'élevure*", alsof het zou gaan over dezelfde matrijs die een beschadiging zou hebben opgelopen. Indien men echter goed kijkt ziet men dat de positie van de letters anders is, en dat het dus wel degelijk gaat over verschillende keerzijdestempels.

ATELIER IN HET ARSENAAL**K8 10 centiem Napoleon (JEAN LOUIS GAGNEPAIN op het lint)**

JEAN LOUIS GAGNEPAIN op de strik van de lauwerkrans.

Graveur : Jean Louis Gagnepain.

Ca. 34 mm Ø - ca. 25 g - parellistels.

18.000 stuks, geslagen van 5 april tot 20 april 1814.

Er bestaan drie stempelvarianten, die voortkomen van drie voorzijde-matrijzen en twee keerzijdematrijzen :

K8A Korte strik; met een dik punt na 1814. Normaal waardecijfer; met een dik punt na CENT.

Brons - kabelrand - kwartslag (900 h).

Ter Bruggen 718.

Er werd slechts één exemplaar van deze variant teruggevonden, in een uitzonderlijke staat van bewaring. Het bevindt zich in het Vleeshuis en is waarschijnlijk één van de "*pièces remarquables*" die Verachter van Gagnepain gekregen heeft. Met zijn doormeter van 36,8 mm is het groter dan alle andere geregistreerde stukken.

K8B Korte strik; met een klein punt na 1814; andere schikking van de bladeren van de krans. De 1 en de 0 van het waardecijfer staan ver uit elkaar; met een klein punt na CENT (K8C en K13A werden ook met deze keerzijdestempel geslagen).

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.

2. Brons - kartelrand - muntslag.

Ter Bruggen 717 (geeft ten onrechte messing aan).

3. Messing - gevijlde rand - muntslag.

K8C Lange strik, met uiteinden die links en rechts van het jaartal naar beneden hangen. Geen punt na 1814. Zelfde keerzijdestempel als bij K8B.

Ter Bruggen 716 - Mailliet Pl. VI, munt 5.

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.

2. Brons - kartelrand - muntslag.

3. Brons - kartelrand - medailleslag.

4. Messing - gevijlde rand - medailleslag.

5. Messing - kartelrand - medailleslag.

K13 10 centiem Lodewijk XVIII (smal monogram; JEAN LOUIS GAGNEPAIN op het lint)

JEAN LOUIS GAGNEPAIN op de strik van de lauwerkrans. Met een punt na CENT bij alle varianten.

Graveur : Jean Louis Gagnepain.

Ca. 34 mm Ø - ca. 25 g - parellistels.

25.000 stuks, geslagen van 20 april tot 2 mei 1814.

Er bestaan twee stempelvarianten, die voortkomen van twee voorzijde-matrijzen en twee keerzijdematrijzen :

K13A Lange strik, met uiteinden die links en rechts van het jaartal naar beneden hangen; de toppen van de lauriertakken van de kroon raken elkaar. Zelfde keerzijdestempel als bij K8B en K8C.

Ter Bruggen 728 - Mailliet Pl. VII, munt 14.

1. Brons - kartelrand - muntslag.
2. Brons - kartelrand - medailleslag.
3. Messing - gevijlde rand - medailleslag.
4. Messing - kartelrand - medailleslag.

K13B Korte strik, met uiteinden die boven het jaartal eindigen; de toppen van de lauriertakken van de kroon raken elkaar niet; veel exemplaren vertonen onderaan de letters (SI)DIO(NALE) in spiegelschrift en incuus, omdat de voor- en keerzijdestempel ooit met kracht tegen elkaar geslagen zijn zonder muntplaatje ertussen. Normaal waardecijfer; een grote uitstulping gaat van de bovenkant van MONNAIE over de E van OBSIDIONALE naar de NT van CENT (deze stempelverzakking werd veroorzaakt door een fout tijdens het harden van de stempel).

Mailliet Suppl. Pl. 9, munt 13.

1. Brons - gevijlde rand - medailleslag.
Ter Bruggen 724.
Dit is het meest courante type.
2. Messing - gevijlde rand - medailleslag.
Ter Bruggen 725.
3. Lood - gevijlde rand - medailleslag.
Eén exemplaar in een privéverzameling te Brussel.
4. Brons - kartelrand - medailleslag.
Ter Bruggen 726.
5. Brons - kabelrand - medailleslag.
Ter Bruggen 727 (geeft ten onrechte messing aan).

K9 5 centiem Napoleon (JLGN op het lint)

JLGN op de strik van de lauwerkrans.

Graveur : Jean Louis Gagnepain.

Ca. 30 mm Ø - ca. 12,5 g - parellistels.

16.800 stuks, geslagen van 5 april tot 20 april 1814.

Er bestaan drie stempelvarianten, die voortkomen van drie voorzijde-matrijzen en drie keerzijdematrijzen :

K9A De toppen van de lauriertakken van de kroon zijn ver van elkaar verwijderd, met een klein punt langs beide zijden van 1814. Opschriften op de keerzijde met grotere letters; geen punt na CENT.

1. Brons - kartelrand - muntslag.
Ter Bruggen 723.
2. Messing - kartelrand - muntslag.
Ter Bruggen 722.

K9B De toppen van de lauriertakken van de kroon raken elkaar; geen punt voor of na 1814. Het waardecijfer helt naar links; opschriften met kleine letters; met een punt na CENT; de E van OBSIDIONALE bevindt zich hoger dan CENT.
Ter Bruggen 719 - Mailliet Pl. VI, munt 10.

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.
Dit is het meest courante type.
2. Brons - kartelrand - muntslag.
3. Messing - gevijlde rand - muntslag.

K9C De toppen van de lauriertakken van de kroon raken elkaar niet; geen punt voor of na 1814. Normaal waardecijfer; opschriften met kleine letters; met een klein rond punt na CENT; de E van OBSIDIONALE bevindt zich iets lager dan CENT (K14A werd ook met deze keerzijdestempel geslagen).

1. Brons - gevijlde rand - medailleslag.
Ter Bruggen 721.
Dit is het meest courante type.
2. Messing - gevijlde rand - medailleslag.
3. Zilver - gevijlde rand - medailleslag.
Eén exemplaar in het Cabinet des Médailles te Parijs.

K14 5 centiem Lodewijk XVIII (breed monogram, JLGN op het lint)

JLGN op de strik van de lauwerkrans. Met een punt na CENT bij alle varianten.

Graveur : Jean Louis Gagnepain.

Ca. 30 mm Ø - ca. 12,5 g - parellistels.

31.200 stuks, geslagen van 20 april tot 2 mei 1814.

Er bestaan drie stempelvarianten, die voortkomen van twee voorzijde-matrijzen en drie keerzijdematrijzen :

K14A Geen punt na 1814; normale 4. Zelfde keerzijdestempel als bij K9C.

Ter Bruggen 732 en 733 - Mailliet Suppl. Pl. 10, munt 15 en 16.

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.
Dit is het meest courante type.
2. Brons - gevijlde rand - medailleslag.
3. Messing - gevijlde rand - medailleslag.
4. Zilver - gevijlde rand - medailleslag.
Eén exemplaar in het Penningkabinet te Brussel.

K14B Met een punt na 1814; 4 met grote opstaande punt aan dwars-streepje. Normaal waardecijfer; groot ovaal punt na CENT; de E van OBSIDIONALE bevindt zich iets lager dan CENT.

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 735 - Mailliet Suppl. Pl. 9, munt 14.
Dit is het meest courante type.
2. Messing - gevijlde rand - muntslag.
3. Messing - gevijlde rand - medailleslag.
4. Zilver - gevijlde rand - muntslag.
Eén exemplaar in het Penningkabinet te Brussel.
5. Brons - kabelrand - medailleslag.
Ter Bruggen 734.

K14C Zelfde voorzijdestempel als bij K14B. Het waardecijfer helt naar links; de E van OBSIDIONALE bevindt zich hoger dan CENT.

Dit is het laatste stuk dat in het atelier van het arsenaal werd geslagen.

Mailliet Pl. VII, munt 16.

1. Brons - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 730.
Dit is het meest courante type.
2. Messing - gevijlde rand - muntslag.
Ter Bruggen 731.

Een lijst van alle door mij genoteerde exemplaren vindt u in bijlage 4.

FALSE STUKKEN

Verachter en Bordeaux maken reeds melding van gegoten exemplaren; deze moeten door een valsmunter gemaakt zijn kort na het beleg. Ze zijn duidelijk te herkennen aan de zeer slechte kwaliteit en de luchtbelletjes in het metaal. Ze zijn iets geler dan de gewone bronzen stukken. In het Vleeshuis zijn twee van dergelijke vervalsingen aanwezig :

- een 10 centiem Lodewijk XVIII van type K10 (inv. nr O.2818).
- een 10 ct centiem Lodewijk XVIII van type K11D (Ter Bruggen 712, inv. nr O.2174).

NIET BESTAANDE TYPES

Van de 23 types die in de tabel van Waerzeggers voorkomen (EGMP-jaarboek 1992, blz. 182-183) werden er slechts 14 teruggevonden. De fantasie van de auteurs was dus duidelijk aan de hoge kant. Het is natuurlijk veel moeilijker om aan te tonen dat iets niet bestaat dan omgekeerd (dan heeft men het stuk of op zijn minst een foto als bewijsstuk). We kunnen dan ook alleen maar zeggen dat volgende types niet werden teruggevonden, en dus met grote waarschijnlijkheid niet bestaan :

1. 10 centiem, W onder het lint.
Wordt afgebeeld in het maandbulletin voor numismatiek (EGMP Antwerpen) van januari/februari 1985. Volgens ingewijden is dit een fantasietekening.
2. 10 centiem Lodewijk XVIII (breed monogram, e boven 1814).
Vermeld door Mailliet maar volgens de correcties in zijn eigen boek niet bestaand (blz. 529).
3. 10 cent Lodewijk XVIII (smal monogram, zonder graveursnaam).
Het gaat hier over type K13 met volledig weggesleten JEAN LOUIS GAGNEPAIN, en kan dus niet beschouwd worden als een apart type.

4. 5 centiem Lodewijk XVIII (breed monogram), V onder het lint.
Wordt afgebeeld in het maandbulletin voor numismatiek (EGMP

Antwerpen) van januari/februari 1985. Ook dit is een fantasietekening.

5. 5 cent Lodewijk XVIII (smal monogram, zonder letter onder het lint).
Afgebeeld door Mailliet (2me Suppl. Pl. X, munt 1). Op de letter V na is dit stuk identiek aan K12B, een tamelijk veel voorkomend type dat bij Mailliet toch ontbreekt. Waarschijnlijk is deze niet-teruggevonden variant dan ook een onnauwkeurig weergegeven K12B.
6. 10 centiem Lodewijk XVIII (breed monogram, JEAN LOUIS GAGNEPAIN op het lint).
Wordt nooit afgebeeld.
7. 5 centiem Lodewijk XVIII (smal monogram, JLGN op het lint).
Wordt nooit afgebeeld.

8. 10 cent Lodewijk XVIII (breed monogram, JEAN LOUIS GAGNEPAIN op het lint + R onder het lint).
Afgebeeld door Mailliet (Pl. VII, munt 13) en overgenomen door vele andere auteurs. Waerzeggers suggereert dat Mailliet de kartels op het lint van type K11D mogelijk verward heeft met het opschrift JEAN LOUIS GAGNEPAIN. De weergegeven munt heeft trouwens streepjeslistels, wat op het atelier van Wolschot wijst en de inscriptie Jean Louis Gagnepain erg onwaarschijnlijk maakt.

9. 5 centiem Lodewijk XVIII (breed monogram, zonder graveursinitialen).
Het gaat hier om een type K14 met volledig weggesleten JLGN, en kan dus niet beschouwd worden als een apart type. Wordt ook afgebeeld door Mailliet met een klein strikje (Pl. VII, munt 15).

Op te merken valt dat Mailliet voor beide laatste stukken (Pl. VII, munt 13 en 15) op bladzijde 27, verwijst naar de nummers 1664 en 1667 van een

veilingcatalogus ("*Catalogue Trumper*") ^{4/} in plaats van rechtstreeks naar een verzameling zoals voor alle andere Antwerpse noodmunten. Hij had deze stukken dus niet in zijn eigen bezit en heeft ze waarschijnlijk nooit zelf gezien. Deze catalogus bevat geen afbeeldingen, en volgens de beschrijvingen gaat het over de gewone munten van Gagnepain van 10 en 5 centiem. Beide tekeningen van Mailliet zijn dus vrijwel zeker te beschouwen als fantasie.

ONDERNEMERS EN GRAVEURS

Verachter ^{1/} geeft de namen van de personen die de matrijzen voor het Antwerps noodgeld hebben gegraveerd. Daarbij heeft hij wel de voornamen verfranst. Henry De Groote ^{g/} heeft een prachtige studie gepubliceerd over de genealogie van deze graveurs die we hier kort samenvatten.

Josephus Franciscus Wolschot (° Antwerpen, 1765 - † Brasschaat, 1828)

Josephus Franciscus (dikwijls afgekort tot Joseph Frans) Wolschot behoorde tot een welgestelde familie van balansmakers en ijkers. Ten tijde van het beleg was hij metaalgieter bij de keizerlijke marine, en in deze functie werd hij belast met de fabricage van de noodmunten. Aan het Hopland had hij een werkplaats van gewichten en balansen en een metaalgieterij waar hij zowat 70 mensen tewerkstelde. Hij verhandelde ook schilderijen, zowel aan het Hopland als aan de Meir. Daar had hij een klein museum dat toegankelijk was voor het publiek. Hij was ook erelid van de "Société d'Emulation", een door de Fransen opgerichte vereniging ter bevordering van de wetenschappen, kunsten, letteren, landbouw, handel en manufacturen.

De meeste auteurs vermelden Wolschot als de graveur van de munten met de letter W en van die zonder letter. Dat is echter niet zo vanzelfsprekend. Verachter vermeldt hem niet als graveur maar als ondernemer (zie bijlage 2), en bovendien is er geen enkele reden waarom Wolschot, als baas van een bedrijf met 70 mensen, zelf graveurwerk zou doen. Het ligt meer voor de hand dat hij dit werk toevertrouwde aan Ricquier, een professionele graveur die door hem werd tewerkgesteld. Een bijkomende aanwijzing hiervoor is de verwantschap tussen de munten met de letter R en W en deze zonder letter; hun vrij grove stijl wijkt sterk af van de verfijndere stukken met een V (dat is het meest opvallend tussen K5 en K6).

Wolschot was bevriend met kunstschilder Mathijs Ignaas van Bree, die in 1803 zijn portret tekende. Deze schets draagt de inscriptie "*M* Wolschot, *Mechanicien et Marchand de tableaux; membre de la Société d'Emulation à Anvers an XII*". Ze diende om Wolschot – samen met meer dan 100 anderen – te kunnen afbeelden op een groot schilderij. Dit doek, "*L'entree du Premier Consul à Anvers*", werd door Joséphine de Beauharnais (de vrouw van Napoleon) bij van Bree besteld en stelt de ontvangst van Napoleon op 18 juli 1803 te Antwerpen voor. Het bevindt zich nu in het kasteel van Versailles en toont aan dat Wolschot toendertijd een belangrijke personaliteit was in Antwerpen.

Franciscus Joannes Ricquier (° Antwerpen, 1759 - † Antwerpen, 1838)

Ricquier was een professionele graveur en tewerkgesteld in de werkplaats van Wolschot. Zijn tweede huwelijk ging hij aan met Anna Maria Wolschot, de zuster van Josephus Franciscus. In 1814 was ze echter al overleden en was Ricquier al voor de derde maal gehuwd.

De matrijzen voor de noodmunten met de letter R zijn zeker van zijn hand, maar waarschijnlijk vervaardigde hij ook de stempels voor de munten met de letter W en voor die zonder letter. Bordeaux stelt wel voorop dat de letter R voor Jacques Joseph Ransonnet staat, de "aide de camp" van Carnot, maar hij levert geen enkel bewijs voor deze veronderstelling en is – gelet op hetgeen Verachter in dit verband zegt – duidelijk fout.

Peter Walter Van de Goor (° Antwerpen, 1783 - † Utrecht, 1851)

Van de Goor studeerde aan de Antwerpse Academie van Schone Kunsten en vertrok in 1808 naar Parijs om er zich in de schilderkunst te bekwamen. Vervolgens werd hij graveur. Hij vervaardigde de stempels voor de noodmunten met de letter V en later voor de eerste Brusselse 10 guldenstukken van Willem I. Vanaf 1819 werkte hij voor 's Rijks Munt te Utrecht.

Pierre Lair (° Caen, 1769 - † Mathieu, 1830)

Lair was een Franse ingenieur en kolonel van de werklieden van de marine in het arsenaal. Hij stond in voor de aanmaak van de noodmunten in het arsenaal, precies zoals Wolschot in zijn atelier. Na het beleg verliet hij Antwerpen en werd directeur van de scheepstimmerwerken te Brest. Het was aan deze man dat Bordeaux zijn artikel wijdde 7.

Jean Louis Gagnepain

Van deze Fransman zijn de plaats en datum van geboorte en overlijden niet gekend. Verachter noemt hem François Louis. Gagnepain was sergeant van de werklieden van de marine in het arsenaal en een ervaren kopergraveerder. Als amateur-stempelsnijder graveerde hij de matrijzen voor de munten die in het arsenaal geslagen werden, en signeerde deze met zijn volledige naam of met zijn initialen. Hij verliet Antwerpen na afloop van het beleg en werd op de scheepstimmerwerf te Cherbourg leider van de werkplaats die de kompassen vervaardigde.

CONCLUSIE

Er werden 14 typevarianten, 31 stempelvarianten en 68 varianten inzake metaal, randversiering en stempelstand teruggevonden.

De verzameling van het Vleeshuis is de enige die alle type- en stempelvarianten bevat (zie bijlage 4); in andere verzamelingen werden wel bijkomende metaal-, rand- en stempelstandvarianten aangetroffen. We kunnen dus stellen dat het Vleeshuis de belangrijkste verzameling Antwerpse noodmunten ter wereld bezit.

Van het aantal typevarianten zijn we zeker, en we kunnen Waerzeggers dus gelijk geven dat het aantal types dat door de moderne auteurs opgegeven wordt (23) zwaar overdreven is. Van het aantal stempelvarianten zijn we minder zeker, want verscheidene hiervan werden slechts éénmaal aangetroffen (K11B, K8A). Het is dus niet onmogelijk dat vandaag of morgen nog een stempelvariant opduikt. Van het aantal metaal-, rand- en stempelstandvarianten zijn we helemaal niet zeker. Hier kunnen en zullen zeker nog bijkomen.

Hopelijk is met dit artikel de verwarring over het aantal types in de diverse catalogi weggenomen.

BIBLIOGRAFIE

- 1/ F. VERACHTER, *Histoire monétaire de la ville et du marquisat d'Anvers. Documents III, annex Monnaies obsidionales, 1814, 1837-1853*, manuscript bewaard in de stadsbibliotheek van Antwerpen, inventarisnummer B17112.
- 2/ F. VERACHTER, *Catalogue des monnaies frappées dans la ville d'Anvers. Recueillies, classées et décrites par Frédéric Verachter, archiviste ancien-bibliothécaire de la ville, commencée en Octobre 1827*, manuscript bewaard in het stadsarchief van Antwerpen, inventarisnummer PK3006.
- 3/ J. B. VAN DER STRAELEN, *Belegeringsmunten Antwerpen 1814*, deel van een manuscript bewaard in het stadsarchief van Antwerpen, inventarisnummer PK2909.
- 4/ *Catalogue d'une belle collection de médailles et de jetons relatif à l'histoire des XVII provinces des Pays-Bas; métaux et monnaies obsidionales, formant le cabinet de monsieur le G.^l T..... , dont la vente publique aura lieu à Anvers, le Jeudi 23 Février 1854*, bewaard in de stadsbibliotheek van Antwerpen, inventarisnummer H85175-30.
- 5/ P. MAILLIET, *Catalogue descriptif des monnaies obsidionales et de nécessité avec atlas*, Brussel, 1870.
- 6/ *Histoire métallique d'Anvers. Catalogue de la collection Ter Bruggen : monnaies, mereaux, jetons, médailles, plaques & empreintes, propriété de la ville d'Anvers. 1874-1875*.

- 7/ P. BORDEAUX, *La médaille frappée en l'honneur de Pierre Lair à Anvers, en 1814 et les monnaies obsidionales anversoises émises à la même époque*, in de *Revue belge de numismatique et de sigillographie*, 1910, blz. 181-205 en 309-338.
- 8/ H. DE GROOTE, *De Antwerpse noodmunt van 1814, balansmakers en ijkers te Antwerpen bij het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw*, in *Vlaamse Stam, tijdschrift voor familiegeschiedenis*, 1974, blz. 353-362 en 461-470.
- 9/ M. JENNES, *De numismaten J. B. Van der Straelen en F. Verachter over de Antwerpse noodmunt van 1814*, in de *Revue belge de numismatique et de sigillographie*, 1976, blz. 133-152.
- 10/ L. VERBIST, *Generaal Lazare Carnot en de Antwerpse noodmunten van 1814*, in het E.G.M.P.-jaarboek, 1992, blz.169-179.
- 11/ R. WAERZEGGERS, *Bemerkingen betreffende het Antwerps noodgeld van 1814*, in het E.G.M.P.-jaarboek, 1992, blz. 181-194.
- 12/ H. VANHOUDT, *Atlas der munten van België : van de Kelten tot heden*, uitgegeven door het EGMP, 1996.

DANKWOORD

Met speciale dank aan de mensen die met hun welwillende medewerking dit artikel hebben helpen tot stand komen :

de heer Willy Van den Heurck van het museum Vleeshuis te Antwerpen;
 de heer Hans Nieuwdorp van het museum Mayer van den Bergh te Antwerpen;
 de heer François de Callataÿ van het Penningkabinet te Brussel;
 de heer Michel Popoff van het Cabinet des Médailles te Parijs;
 mevrouw Christel Schollaardt van het Koninklijk Penningkabinet te Leiden;
 de Heer Maurice Colaert voor zijn waardevolle hulp bij het maken en het nazicht van dit artikel.

BIJLAGE 1

Uittreksel uit de nota's van Jan Baptist Van der Straelen (° Antwerpen, 1761 - † Antwerpen, 1847) met een zeer interessant en waarschijnlijk uniek ooggetuigenverslag over het slaan en het gebruik van de Antwerpse noodmunten. Deze numismaat ten tijde van het beleg van Antwerpen is vooral bekend om zijn pas in 1936 gepubliceerde "De Kronijk van Antwerpen".

(Manuscript, bewaard in het stadsarchief van Antwerpen, inventarisnummer PK2909).

Belegerings Munten der stad Antwerpen.

Deze stad, sedert de maend januarij 1814, door de trouppen der geallieerde Mogendheden belegert zijnde, was er wegens het Fransch gouvernement als gouverneur dezer stad aengesteld zekeren L.N.M. Carnot geboortig van Besancon in Bourgondie, generael in van staets dienst, die alhier op 2 februarij van Parijs langs Vlaenderen aengekomen is, dezen bij een order van den dag van 10 meert daernaer geordonneert hebbende, "dat er zonder uijtstel eene belegerings munt monnoie obsidionale zal geslaegen worden, welke in Antwerpen cours zal hebben, zoo lange als den staet van beleg zal dueren; dat deze munt zal bestaen uijt kopere stukken hebbende bijna de innerlijke waerde van 5 centimen, welke zullen gegeven en ontfangen worden door de publieke kassen en in de besondere betaelingen voor dezelve waerde van 5 centimen ^(a).

Dat die munt voor stempel draegen zal van den eenen kant : monnoie obsidionale en in't midden 5 cent.^s, van den anderen kant : Anvers 1814, in't midden eene groote N omringt met eene lauwer kroon".

"Dat J. F. Wolschot koper en ijzergieter der Marine uijtsluitelijk met de fabricatie dezer munt belast is".

Gemeldens Joseph Frans Wolschot, ook gewigt en balansmaeker, woonende in't Hopland tegen de veste binnen deze stad, had sedert 8 meert reeds verscheijde stukken op het voorgegeven gewigt, te weten van 28 a 30 in't pond, tot preuven geslaegen, en eenige der zelve, ook in silver, aen den voors^{en} gouverneur, en aen den prefect vereert.

Den gouverneur had intusschen aen genoemde Wolschot bevolen van ook stukken van 10 centimen op dezelve beeltenisse te maeken, welke hij op 12 der zelve maend voor de eerste mael en tot eene preuve gemunt heeft. Den gouverneur, ingevolge de schikkingens met ditto Wolschot ten opsigte van't vinden der onkosten van't fabrikeren aengegaen, en naer dat er een zeer klijn getal stukken van 5 centimen geslaegen waren, beveelden van dezelve ¼ ligter te maeken en diensvolgens, bij een order van den dag van 16 meert, om de fabricatie en de uijtgaeven van gemelde munte te verhaesten, besloot dat, behalven de stukken van 5 centimen, er ook van 10 centimen zullen geslaegen worden, gantschelijk op dezelve beeltenisse; en dat 40 van die stukken een kilogramme ^(b) en bij gevolg dat 80 stukken van 5 centimen evengelijk gewigt wegen zullen.

Sedert 16 meert heeft hij, volgens voors^e schikkingen, de stukken van 5 centimen op eene klijndere forme, en benevens degene van 10 centimen op het voorgeschreven gewigt beginnen te maeken, en den volgenden dag de eerste afleveringe daarvan, bij den gouverneur gedaen.

Deze geldspecien zijn gemaekt van rood koper hetwelk aen voors^{en} Wolschot op bevel van den gouverneur, door de administratie der Marine en scheeptimmerwerven ten dien eijnde geleverd word, en waer van hem een vierde voor de onkosten van't bewerkens toegestaan was; met deze munte warden den trouppen en militaire werklieden in't vervolg betaelt.

Dit zijn de eerste belegerings munten in deze stad geslaegen ^(c) en in dezelve cours en gang gehad hebbende; men zag dezelve wel haest in groot getal in circulatie komen en alom uijtgegeven worden.

Diergelijke stukken van 5 en 10 centimen warden ondertusschen, en zonder eenig voorafgaende besluit van den gouverneur, op dezelve beeltenisse, maer enigsints ligter van gewigt, wegens de Administratie der Marinen op de chantier ofte sloopstimmerwerven, immers in eene der plaetsen der Abdije van S. Michiel alhier, van hun koper, insgelijks gemunt en met persen geslaegen; met deze geldspecien, warden hunne werklieden welke verscheijde maenden goetvonden in't vervolg oprekening betaelt.

De stad Parijs den 30 meert 1814 aen de geallieerde Mogendheden bij capitulatie overgegaen zijnde, is den Keijzer Alexander I, keijzer van Rusland, en Fredericus Wilhelmus III, koning van Pruijsen, daerin getrokken en op .. april is Ludovicus Xaverius Stanislaes oudsten broeder van wijlen Ludovicus XVI, aldaer als koning van Vrankrijk en Navarre uijtgeroepen en door het volk geproclameert, onder den naem van Ludovicus XVIII; Napoleon ter heerschen over dit als over zo andere overwonne rijken ontnomen zijnde, hetwelk aen de franschen trouppen alhier op 12 april voorgelezen wird; dog dezelve bleven nog altijd in't bezit dezer stad.

Sedert 21 april warden gemelde munten, zoo van 10 als van 5 centimen met toelaetinge van den gouverneur Carnot op den naem van voors^{en} koning Ludovicus XVIII, met den hamer voordgeslaegen en gemunt; zijnde op de vorige wijze en gewigt, maer met twee doormalkaer geslingerde L in plaets van de N geteekent. Op de chantier ofte sloopbouwinge, wird het munten op dezelve wijze, wegens beschikkingen der Marinen voordgezet.

Den 29 der zelve maend april heeft den gouverneur Carnot ten huijse van voirs^e J. F. Wolschot woonende alsdan op de Meer het geld munten komen zien, als dan zijn er indeszelfs tegenwoordighijd verscheijde stukken waer onder eenige in silver, voor de eerste mael met de perse gemunt, dewelke ten dien eijnde gesteld was, en dewelke van dan af in werksaemheijd gebleven, vele van onze inwoonders uijt nieuwsgierigheijd quamen het slaegen van geld aldaer zien.

Op maendag den 2 meij is het slaegen van deze geldspecien, door order van den gouverneur Carnot opgehouden, en gecesseert ^(d), dog de stukken warden in alle winkels en in de betaeling aengenomen; maer ook wederom seffens uijtgegeven, uijt reede, dat de circulatie daarvan zoude

verboden worden bij het inkomen der Engelsche trouppen en herin bezit nemen dezer stad.

Den 5 der zelve maend smorgens om 5 uren zijn de Engelsche trouppen langs den Roode Porte onder het geluy van alle de klokken hier binnen gekomen, en als dan heeft den Oostenrijkschen generael, graeve van Künigl, in den naem der hooge verbondene Mogentheden bezit van deze stad genomen, en seffens zijn hem de sleutels als gouverneur der zelve van stads wegen aengeboden.

Niettegenstaende het bezit nemen dezer stad door de Engelsche trouppen, bleven de belegerings stukken hunne cours voor eenen stuiver en 2 oorden behouden, wordende alsdan ontfangen en uijtgegeven. Sommige winkels waren er seffens in grooter menigte van voorzien, alsdan sij er wel van uijtgeven konden, jae verscheijde waren altijd in der agterdenken dezer eens eene schilijke veranderinge ten dien opsigte mogt in't ligt komen en daerom sogt eenieder zig ten spoedigste daer van te ontmaeken; maer intusschen ziende dat er niets over gestatueert wird, en dat de buitenlieden dezelve sonder tegenzeggen op de merkten in betaeling naemen, en selfs dat die stukken intervolg ook in de andere steden aengenomen wurde, hetwelk het getal alhier merkelyk verminderde en dus de vrees van daer mede te blijven zitten, dede verdwijnen om zootezeggen en welke vrees en eijndelijck ook geheel opgehouden is als men sedert 23 julij alhier het volgende zag bekentgemaekt : *l'Inspecteur-général des finances, chargé de l'administration des contributions directes, prévient Messieurs les Receveurs desdites contributions que Son Excellence Monseigneur le Gouverneur général de la Belgique, a décidé que la monnoie de siège dite obsidionale, frappée dernièrement à Anvers, sera reçue à son taux et à sa valeur, de la même manière que les autres monnoies de cuivre en circulation dans la Belgique, qu'en conséquence ils auront à se conformer à cette décision. Bruxelles, le 3 juillet 1814. Geteekent le Baron van Ertborn.*

Sedert worden deze stukken zonder eenig tegenzeggen aengenomen.

(a) 100 centimen is eenen franc, en gevolgelijck 20 van die stukken doen eenen franc; 10 franc doen f5,,10.3 brab. courant ofte f4,,14.6 wgt.

(b) Eenem kilogramme kooft zeer naer over een met 4 marken troys ofte 2 antwerps gewigt.

(c) Deze stukken worden en ten huijse van gemelde Joseph Frans Wolschot woonenden op de Meer in't huijs genaemt O. L. Vrouwe tegenover de Wapperstraet tegenwoordig toebehoorende aen Jonkhere Lecandele, op differente wijze, met verscheijden gereedschappen, zoo met den hamer, als met den perse, en ook met verschillende stempels voordgeslagen en gemunt.

(d) Voors^{en} J. F. Wolschot heeft aen mij selfs verklaert dat de quantiteit der belegerings munten door hem en ten sijnen huijse zoo in't Hopland als op de Meer geslaegen en gemunt, beloopden den somme van circa 20 duizent franken; en dat er wegens de Marine voor 6 a 8000 franken zouden gemunt zijn.

BIJLAGE 2

Uittreksel uit FREDERIK VERACHTER, *Histoire monétaire de la ville et du marquisat d'Anvers. Documents III, annex "Monnaies obsidionales 1814", 1837-1853.*

(Manuscript bewaard in de stadsbibliotheek van Antwerpen, inventarisnummer B17112).

Uittreksel 1

1814.

Monnaie obsidionale d'Anvers

La ville d'Anvers étant déclarée en état de siège, le général de division Carnot, gouverneur de la place, dans un ordre du jour du 10 mars 1814 arrête :

"Qu'il sera fabriqué sans délai une monnaie obsidionale qui aura cours à Anvers jusqu'à l'état de siège soit levé.

"Que cette monnaie sera composée de pièces de cuivre, valant intrinsèquement à peu près cinq centimes, lesquelles seront données et reçues pour la même valeur de cinq centimes.

"Que cette monnaie portera d'un côté, en exergue, ces mots : monnaie obsidionale; au milieu 5 centimes. De l'autre côté en exergue : Anvers 1814, et au milieu la lettre majuscule N, entourée d'une couronne de laurier.

"Et que le Sr Jean François Wolschot, fondeur de la marine, est exclusivement chargé de la fabrique de cette monnaie.

Ensuite il fut arrêté en conseil de défense, que les cuivre qui se trouvaient dans les magasins de la marine, seraient mis à la disposition de M^r le Gouverneur pour l'usage de la fabrique.

Par un second ordre du jour daté du 16 mars du même mois, le Gouverneur Carnot arrête :

"Qu'en outre des pièces de 5 centimes, il en sera fabriqué de 10 centimes, absolument au même type. 40 de ces pièces pèseront un kilogramme, et par conséquent 80 de celles de 5 centimes pèseront également un kilogramme.

"Que le Sr Wolschot est chargé de l'entreprise générale de la fabrique."

En conséquence, l'entrepreneur reçut sur ses demandes visées par le général gouverneur, savoir : le 11 et le 16 mars une quantité de 10,000 kilogrammes de cuivre de différentes qualités. Dans un rapport adressé le 2 mai suivant à M. Baillieu Froye, secrétaire du général Carnot, l'entrepreneur rend un compte exact tant de l'emploi des cuivres que des frais en général de la fabrique de la monnaie.

De ce rapport, il résulte que le Sr Wolschot a frappé, depuis le 19 mars au 2 mai 1814, jours des versements, pour une somme de 18,507 franc en espèces, et pour 4627 kilogrammes de cuivre, en monnaie obsidionale; soit :

*en pièces de 10 centimes, 174,454 pièces, soit 4361.36 kilogrammes;
en pièces de 5 centimes, 21,296 pièces, soit 266.20 kilogrammes.*

Mais il est à observer, que la fabrique des 5 centimes a cessé le 18 avril, et que, sur un récépissé de M^r le Préfet maritime, l'entrepreneur a versé dans les magasins de la marine, une quantité de 5417 kilogrammes de cuivre, faisant l'excédent des 10,300 kilogrammes qu'il avait reçu, mais dont la conversion en la susdite monnaie n'a pas eu lieu.

Outre cette fabrique confiée aux soins du Sr Wolschot, le gouverneur avait autorisé par un troisième arrêté en date du 3 avril, le préfet maritime, Mr de Kersaint, de faire fabriquer, aux mêmes conditions et bénéfiques du premier entrepreneur, de la même monnaie dans l'arsenal de la marine.

Malheureusement, nous n'avons pas su nous procurer les documents officiels de cette fabrique, comme la bonheur a voulu nous gratifier à l'égard de ceux du Sr Wolschot, dont nous possédons en effet les pièces originales.

Toutefois il nous est prouvé, qu'en vertu de l'arrêté susdit du 3 avril, 2500 kilogrammes de cuivre ont été mis à la disposition de Mr Lair, commandant le corps des ouvriers militaires de la marine, au chantier d'Anvers, et dont 1675 kilogrammes ont été convertis en monnaies. Que, depuis le 5 avril au 2 mai 1814, on a fabriqué pour 6,500 francs, soit 1675 kilogrammes, en pièces de 10 et de 5 centimes, aux ateliers de l'arsenal de la marine, soit en pièces

*de 10 centimes, 43,000 pièces;
de 5 centimes, 48,000 pièces.*

De manière qu'en total, il a été converti en monnaie obsidionale en 1814 à Anvers, pour une valeur de 25,000 francs en numéraire en cuivre.

Conformément aux arrêtés, les deux fabriques n'ont produit que des pièces de 10 et de 5 centimes de deux types différents; mais chacune d'elles a eu ses différents coins et a fourni des variétés nombreuses tant dans l'exécution que dans la gravure de ses pièces.

L'entrepreneur Wolschot avait employé dans ses ateliers deux artistes de cette ville pour graver ses coins. L'un était François Jean Ricquier ⁽¹⁾, l'autre Pierre Gauthier Van de Goor ⁽²⁾. Le premier a marqué ses fers de l'initiale R, le second les a marqué d'une V.

Sept périodes distinctes caractérisent cette fabrique, savoir :

1°. Pièce de 5 centimes. On distingue l'émission de ces pièces, d'abord de ce que le mot cent est terminé par un petit s, puis, de ce que le flan est plus grand en diamètre, et plus fort en poids.

Ces pièces ne portent pas de marque de graveur; elles ont été fabriquées par Wolschot comme pièces d'essais et avant qu'il n'eut reçu du gouverneur la commission officielle de l'entreprise. Les exemplaires en sont très rares, attendu qu'on en a frappé qu'un très petit nombre, a cause de l'excédent tant

en poids qu'en diamètre de la monnaie; à savoir : depuis le 8 au 12 mars 1814, lorsque les coins ont été retirés et brisés.

2e. Pièce de 10 centimes. Les pièces sont beaucoup plus fortes en poids que les suivantes. Pièce de 5 centimes. Ces pièces sont également dépourvues de marque de graveur.

3e. Pièces de 10 centimes. Les coins de la première émission de cette période portent pour marque la lettre W (initiale de l'entrepreneur); ceux de la seconde période une R (initiale du graveur Ricquier).

Toutes ces pièces, des trois périodes qui précèdent, ont été fabriquées sans laminoir ni coupoir et battues au mouton.

4e. Pièce de 5 centimes. Elle est marquée de la lettre V (initiale du graveur Van de Goor) et frappée au balancier, comme les suivantes.

Pièces avec une double L :

5e. Pièce de 10 centimes, avec une double L entrelacée au lieu d'une N.

6e. Le premier coin de ces pièces est sans marque de graveur. L'émission subséquente porte une R.

7e. Pièce de 5 centimes. Elles sont marquées d'une V.

De toutes ces pièces appartenant à la fabrique de Wolschot, nous possédons des exemplaires variés à l'infini, tant sous le rapport du coin que sous celui du métal et que nous tenons une partie à la générosité de l'ingénieur entrepreneur.

Quant à la fabrique à l'arsenal de la marine, deux périodes distinctes se font remarquer; savoir :

1e. Pièce de 10 centimes avec l'N.

Pièce de 5 centimes avec l'N.

2e. Pièce de 10 centimes avec une double L entrelacée au lieu d'un N.

Pièce de 5 centimes avec une double L entrelacée au lieu d'un N.

Il est inutile, pensons nous, de faire observer que la lettre N désigne Napoléon, et la double L, Louis XVIII. Mais ce qui nous impose de faire connaître, que généralement les pièces de la fabrique de la marine sont beaucoup plus soignées et beaucoup mieux frappées que celles de Wolschot.

Toutes les pièces portent dans le nœud de la couronne le nom du graveur des coins et du contremaître en même temps de la fabrique, François Louis Gagnepain⁽³⁾. Elles sont toutes frappées au balancier, une partie en cuivre, l'autre en laiton, ou, comme on le dit communément en cuivre jaune.

M Gagnepain aussi, et que j'ai beaucoup connu, a bien voulu nous gratifier de quelques exemplaires choisis parmi les pièces remarquables fabriquées par ses soins dans les ateliers de l'arsenal.

(1) *François Jean Ricquier, né à Anvers en 1760, graveur de profession. Ayant épousé la sœur de Jean François Wolschot, celui-ci l'emploie dans ses ateliers. Son fils Pierre Ricquier, était un peintre de mérite, il fut élevé de M Mathieu Van Brée. Le pauvre graveur Ricquier, dans ses vieux jours n'était pas heureux. Après avoir été trois fois marié il meurt à l'hospice St Nicolas à Anvers, le 11 octobre 1838.*

(2) *Pierre Gauthier Van de Goor, élève distingué de l'académie royale de cette ville, naquit le 30 janvier 1783. En 1808 il partit pour Paris pour y étudier la peinture, qu'il quitta par la suite pour devenir graveur de médailles. En 1817, il fut attaché à la Monnaie à Utrecht, après y avoir épousé en 1823, Barbara Meghen, d'Anvers, il meurt en 1852.*

(3) *François Louis Gagnepain, français, est en 1814 sergent du corps des ouvriers militaires de la marine au chantier d'Anvers. Il était un des hommes le plus adroit attaché aux immenses ateliers établis en ce temps au chantier de construction à Anvers. Il excellait surtout dans la gravure sur cuivre. Dans le mois de mai 1814, Gagnepain quitta cette ville, à l'époque de l'entrée des troupes alliées, et se rendit à Cherbourg, ou il fut employé à la tête de l'atelier aux boussoles au chantier de cette importante ville maritime.*

Uittreksel 2

Rapport sur la monnaie obsidionale fabriquée à Anvers pendant le siège de 1814, 2 mai 1814.

Gouvernement d'Anvers
Rapport
sur la Monnaie Obsidionale.

Par arrêté du 10 mars 1814 de M^r le Général de Division Gouverneur, il fut créé une monnaie obsidionale et devant avoir cours dans la place d'Anvers pendant la durée du siège. Le Sr Wolschot fondeur de la marine fut exclusivement chargé de la fabrication de cette monnaie et reçut à cet effet une commission de M^r le Gouverneur.

Il fut arrêté en conseil de défense que les cuivres qui se trouvaient dans les magasins de la marine seraient mis à la disposition de M^r le Gouverneur pour être convertis en monnaie obsidionale. En conséquence il fut livré 10,300 kilogrammes de cuivre et convenu qu'il serait accordé un déchet de 7 kilo 43 decg % sur le vieux cuivre de doublage hors de service, 5 % sur le cuivre rouge mitraille planches et autres, et enfin 5 % sur les débris de canons. Il était en outre accordé à Mr Wolschot un quart sur toute la monnaie fabriquée. Il est bon de remarquer qu'il n'existait aucun ustensile propre à cette fabrication et que Mr Wolschot fut obligé de tout établir à ses frais.

Un second ordre du jour sous la date du 16 mars porte en substance qu'en outre des pièces de 5 centimes, dont la fabrication était ordonnée par le 1er arrêté, il en serait frappée de 10 centimes, que quarante de ces pièces pèseraient le kilogramme, et par conséquent 80 de celles de 5 centimes pèseraient également le kilogramme, ce que donnait à peu de chose près à cette monnaie, une valeur intrinsèque.

Sur les demandes de Mr Wolschot, visées par M^r le Gal Gouverneur, la marine a fourni en 2 fois..... 10,300 kilo

savoir

1re demande du 11 mars 1814.

En vieux cuivre de doublage hors de service...	150)	
En débris de canons.....	150)...	300

2e demande du 16 mars.

Doublages hors de service.....	5,512)	
Cuivre rouge mitraille.....	1,088)	
Planches de cuivre rouge.....	1,400)...	10,000
Débris de canons.....	2,000)	

Total égal		10,300 kilo
------------	--	-------------

Fabrication

Il ne fut frappé que pour 1850^{Fr} 77^{ct} de monnaie obsidionale depuis le 19 mars 1814 jusqu'au 2 mai suivant, et le versement de cette somme eut lieu dans la caisse du payeur Gal de la Guerre D'Arcy et sur les récépissés dont le détail suit.

<i>Dates des versements chez le payeur</i>	<i>Poids du cuivre fabriqué en p.^{es} de</i>		<i>Total en kilog.^{es}</i>	<i>Sommes</i>	<i>Observations</i>
	<i>10 Cent.^s</i>	<i>5 Cent.^s</i>			
19 Mars 1814	187.5	37.5	225	900	
24 "	212.5	37.5	250	1000	
26 "	237.5	12.5	250	1000	
31 "	262.5	12.5	275	1100	
1 Avril	237.5	12.5	250	1000	
2 "	167.2	28.7	195.9	781.10	<i>pour frais de fabrication</i>
6 "	287.5	25	312.5	1250	
8 "	225	25	250	1000	
9 "	187.5	62.5	250	1000	<i>pour idem</i>
13 "	250		250	1000	
18 "	287.5	12.5	300	1200	
20 "	250		250	1000	
22 "	250		250	1000	
26 "	250		250	1000	<i>pour idem</i>
" "	250		250	1000	
29 "	250		250	1000	
30 "	369.16		369.16	1476.67	<i>pour idem</i>
2 Mai	200		200	800	
	4361 ^k .36	266 ^k .20	4627 ^k .56	18507 ^{Fr} .77 ^{ct}	

Il y a eu donc 4361^{kilo} 36^{déca} de fabriquée en pièces de 10 centimes et 266^k 20^d en pièces de 5 centimes et qui donne un total de 4627 kilogrammes 56 décagrammes : il fut employé dans cette fabrication,

savoir

1 ^É Vieux cuivre de doublages hors de service.....	983. ^k 17
2 ^É Cuivre rouge mitraille, plancher etc.....	2488. 00
3 ^É Débris de canons.....	1156. 39
	4627. ^k 56

Déchets accordée

1 ^É 5 kilo % sur 1156. ^k 39 de bronze.....	57.82)	
2 ^É 5 kilo % sur 2488 cuivre mitraille etc.....	124.40)	255. 31
3 ^É 7. ^k 43 % sur 983. ^k 17 cuivre de doublage.....	73.09)	

Total à déduire sur les 10300 kilog.^{es} livrée pour la fabrication. 4882. 87

<i>Il faut donc déduire comme il a été dit sur le cuivre employée à la fabrication</i>	10300. ^k 00 4882. 87
--	------------------------------------

<i>Total du cuivre qui, sur le récépissé de Mons^f de Kersaint, Préfet maritime eut été versée par l'entrepreneur de la monnaie dans le magasin de la marine cinq mille quatre cent dix sept kilogrammes treize décagrammes.</i>	5417. ^k 13
--	-----------------------

Sur la somme de 18507 francs 77 centimes il fut accordé le quart pour frais de fabrication et M^f Wolschot a touché en conséquence, chez le payeur Général de la Guerre D'Arcy la somme de 4257^f 77^{ct}. Le gouvernement se trouve libéré envers l'entrepreneur qui a, d'après le procès-verbal de clôture dont copie ci-jointe aux pièces à l'appui de ce rapport, en présence de deux commissaires désignés à cet effet par M^f le Gouverneur et M^f le Préfet du département, fait briser les matrices et poinçons qui avaient servi à cette fabrication.

Ainsi se terminent ici toutes les opérations relatives à la monnaie fabriquée par M^f Wolschot, mais par un troisième arrêté en date du 3 avril M^f le Préfet maritime fut autorisé sous les mêmes conditions et bénéfiques du premier entrepreneur à faire fabriquer de la même manière par l'arsenal de la marine. Il fut mis en cet effet 2500 kilogramme de cuivre à la disposition de Monsieur Lair, commandant des ouvriers militaires de la marine, auquel il sera demandé compte de l'emploi de cette quantité de cuivre et du rapport joint à celui-ci.

*Fait à Anvers, le Deux Mai 1814.
Le secrétaire particulier de M^f le Gouverneur
chargé de la comptabilité relative à la fabrication
de la monnaie obsidionale.*

J. Fr. Wolschot

A. Ghilpin

BIJLAGE 3

AANTAL GESLAGEN STUKKEN

ATELIER VAN WOLSCHOT :				
hoeveelheid geleverd koper		10.300		kg
waarvan verwerkt tot munten		4.627,56		kg
geslagen munten van 10 cent (40/kg)	174.454 stuks =	17.445,4		F
geslagen munten van 5 cent (80/kg)	21.296 stuks =	1.064,8		F
Totaal		18.510,2		F
ATELIER VAN HET ARSENAAL :				
hoeveelheid geleverd koper		2.500		kg
waarvan verwerkt tot munten		1.675		kg
geslagen munten van 10 cent (40/kg)	43.000 stuks =	4.300		F
geslagen munten van 5 cent (80/kg)	48.000 stuks =	2.400		F
Totaal		6.700		F
Totale waarde van de geslagen munten		ongeveer	25.210	F

SLAGAANTAL EN AANTAL MUNTSTEMPELS PER TYPE

Hieronder worden de slagaantallen en het aantal muntstempels per typevariante opgegeven. Het aantal matrijzen is gebaseerd op de teruggevonden stempelvarianten. Stempels die voor twee types gebruikt werden, zijn bij beide voor de helft in rekening gebracht om het totaal aantal matrijzen niet te vervalsen.

Atelier van Wolschot :		Slagaantal	Matrijzen	
			vz	kz
K1	5 cent N (groot formaat)	180	0,5	1
K2	10 cent N (zonder letter)	7.500	1,5	2
K3	10 cent N (W in de kroon)	28.500	1	1
K4	10 cent N (R in de kroon)	65.688	4	2
K10	10 cent (brede LL, zonder letter)	20.000	1	0,5
K11	10 cent (brede LL, R onder de kroon)	52.760	3	3,5
K5	5 ct N (zonder letter)	8.820 ^{a/}	1	1
K6	5 cent N (V in de kroon)	4.296	1	1
K7	5 cent N (V onder de kroon)	7.000	1	1
K12	5 cent (smalle LL, V onder de kroon)	1.000 ^{b/}	1	2
Totaal			15	15

Atelier van het arsenaal :		Slagaantal	Matrijzen	
			vz	kz
K8	10 cent N (JEAN LOUIS GAGNEPAIN)	18.000	3	1,5
K13	10 cent (smalle LL, JEAN LOUIS GAGNEPAIN)	25.000 <i>c/</i>	2	1,5
K9	5 cent N (JLGN)	16.800	3	2,5
K14	5 cent (brede LL, JLGN)	31.200 <i>d/</i>	2	2,5
Totaal			10	8

- a/ Bordeaux vermeldt slechts 2.820 stuks voor de 5 centiem van Napoleon zonder letter uit het atelier van Wolschot (K5). Hij heeft duidelijk enkel het door Ter Bruggen aangegeven slagaantal van de eerste productieperiode overgenomen (van 15 tot 19 maart) en vergeten om er de iets verder vermelde 6.000 stuks van de tweede periode (van 19 maart tot 1 april) bij te tellen.*
- b/ Ter Bruggen vermeldt voor de 5 centiem met smalle LL en letter V onder de kroon uit het atelier van Wolschot (K12) een slagaantal van 10.000 stuks in plaats van de 1.000 exemplaren die in de catalogus van Verachter worden vermeld. Ter Bruggen heeft duidelijk een fout gemaakt bij het overnemen.*
- c/ Ter Bruggen geeft voor de 10 centiem met smalle LL en JEAN LOUIS GAGNEPAIN uit het atelier van het arsenaal (K13) een slagaantal van 35.000 stuks, net zoals de catalogus van Verachter trouwens 2/. Zijn Histoire monetaire.. 1/, die duidelijk als bron gediend heeft voor die catalogus, vermeldt echter slechts 25.000 exemplaren. Dus heeft Verachter zelf hier een fout gemaakt bij het overschrijven (cfr. bijlage 2).*
- d/ Ter Bruggen vermeld voor de 5 centiem met brede LL en de initialen JLGN uit het atelier van het arsenaal (K14) een slagaantal van 31.300 stuks in plaats van de 31.200 exemplaren die in de catalogus van Verachter worden vermeld. Ter Bruggen heeft duidelijk een fout gemaakt bij het overnemen.*

Uit de tabel blijkt dat bij de hoogste slagaantallen ook het hoogst aantal stempels horen. Voor de 65.688 exemplaren van de 10 centiem van Napoleon met R onder de kroon (K4) werden bijvoorbeeld vier voorzijdestempels gebruikt, en voor de 52.760 stuks van 10 centiem met brede LL en R onder de kroon (K11) drie. We moeten er natuurlijk rekening mee houden dat het aantal munten dat met een stempelpaar kan geslagen worden geen constante is, maar integendeel sterk uiteen kan lopen. Hiermee rekening houdend is de tabel vrij logisch.

Nochtans komen sommige slagaantallen duidelijk niet overeen met de huidige zeldzaamheid. Zeer opvallend zijn de 5 centiem van Napoleon met de letter V in de kroon (K6), die met een productie van 4.296 stuks van één stempel toch zeer veel voorkomt, en de 10 centiem van Napoleon met de letter R onder de kroon (K4) die ondanks de 65.688 exemplaren van 4 stempels redelijk zeldzaam is. Dat kan dus niet. Volgende hypothesen kunnen naar voor gebracht worden :

- minstens de veel voorkomende K6 werd bijgeslagen na het beleg : dit verklaart natuurlijk niet waar de 65.688 exemplaren van K4 gebleven zijn.
- de slagaantallen op het borderel van Wolschot zijn niet helemaal correct

en er zijn veel meer munten van type K6 geslagen en veel minder van type K4; maar dan zijn 4 stempels voor weinige munten van type K4 op zijn minst eigenaardig.

De hypothese dat na het beleg nog munten zouden bijgeslagen zijn wordt ondersteund door een bizarre geschiedenis die door Bordeaux wordt beschreven. Alhoewel Wolschot op 3 mei, bij het einde van het beleg, op bevel van Carnot zijn stempels gebroken had, deed na het beleg het gerucht de ronde dat Wolschot klandestien de productie verderzette. De politie verrichtte op 24 november een onderzoek bij Wolschot, vond er 9 gebroken stempels en concludeerde dat de productie niet werd voortgezet.

We weten nu dat Wolschot in totaal ten minste 30 stempels gebruikt heeft, dus heel wat meer dan de negen vernietigde die werden aangetroffen. Er is trouwens in het Vleeshuis nog een intacte matrijs aanwezig (Ter Bruggen 696), wat bewijst dat niet alle stempels onklaar gemaakt werden. Deze is wel van een zeldzame variant, en heeft dus niet gediend om munten bij te maken. Maar met andere van de ontbrekende stempels zou Wolschot (of iemand anders) echter nog wel munten bijgeslagen kunnen hebben.

Men mag echter niet uit het oog verliezen dat tijdens de duur van de productie stempels onbruikbaar werden en door nieuwe moesten vervangen worden. De onbruikbare stempels werden mogelijk onmiddellijk vernietigd of weggegooid. Dat de keerzijdestempel van de grote 5 centiem bij het einde van de productie ervan gebroken werd (cfr. bijlage 2) wijst in die richting. In dat geval had Wolschot bij het einde van het beleg nog enkel de op dat moment bruikbare stempels in zijn bezit. Dat waren dan deze voor de 10 en 5 centiem van Lodewijk XVIII (op dat moment in gebruik) plus enkele voorzijdestempels van Napoleon (waarvan de aanmaak werd afgebroken bij de overschakeling naar munten met het monogram van Lodewijk XVIII). Twee keerzijdestempels voor 10 centiemstukken van Napoleon werden verder gebruikt voor de munten van Lodewijk XVIII. Dit doet veronderstellen dat Wolschot de stukken van 10 centiem gelijktijdig met twee persen sloeg. Bij de stukken van 5 centiem werd de keerzijdestempel niet verder gebruikt, maar omwille van het veel kleiner slagaantal van de 5 centiemstukken mogen we aannemen dat deze met slechts één pers geslagen werden. Dit leidt tot volgende schatting van de bruikbare stempels bij het einde van het beleg :

K11C + K11D	2 stempelparen 10 cents Lodewijk XVIII	= 4 stempels
K12B	1 stempelpaar 5 cents Lodewijk XVIII	= 2 stempels
K4C + K4D	2 voorzijdestempels 10 cents Napoleon	= 2 stempels
K7	1 voorzijdestempel 5 cents Napoleon	= 1 stempel
Totaal		= 9 stempels

Deze redenering is misschien een beetje gezocht, maar toont toch aan dat de negen stempels die bij het politieonderzoek werden aangetroffen alle op het laatst overblijvende bruikbare stempels kunnen geweest zijn. De in het Vleeshuis bewaarde matrijs is van een vroegere variant (K4A) en dus geen van deze negen. Ze werd waarschijnlijk afgevoerd omdat ze op de zijkant een grote stempelbreuk vertoont en is om een onbekende reden aan de vernietiging van de onbruikbare stempels ontsnapt.

Er blijven dus enkele mysteries over die waarschijnlijk nooit zullen opgelost worden.

BIJLAGE 4

Overzicht van de aantallen van de diverse types Antwerpse noodmunten van 1814 in de verschillende musea en verzamelingen.

Gebruikte afkortingen :

VH = Museum Vleeshuis, Antwerpen

MB = Museum Mayer van den Bergh, Antwerpen

PB = Penningkabinet, Brussel

CP = Cabinet des Médailles, Parijs

PL = Koninklijk Penningkabinet, Leiden

PV = Privéverzameling te Brussel

BV = Andere privéverzamelingen, beurzen en veilingen

Atelier van Wolschot		VH	MB	PB	CP	PL	PV	BV	TOT	
K1	5 centiem Napoleon (groot formaat)									
		brons	10	1	3	1		1	2	18
		zilver	1							1
				1					1	
K2	10 centiem Napoleon (zonder letter)									
K2A	Eerste stempels					1	3			9
		geen bultje, brons	3	1	1					
		geen bultje, zilver	1							1
				3	1	1	4	1	18	
		7	1	3	1	1	4	1	18	
K2B	Tweede stempels	1				1	2		4	
K3	10 centiem Napoleon (W in de kroon)									
K3A	Geen streepjes, geen punt na OBSIDIONALE	2					2		4	
K3B	Geen streepjes, punt na OBSIDIONALE									
		brons	6		3	1		8		18
		zilver				1				1
K3C	Drie streepjes, punt na OBSIDIONALE	7	1	1	2	2	6	1	20	
K4	10 centiem Napoleon (R onder de kroon)									
K4A	Brede strik, 1814.	brons	2		1		1	2		6
		lood, eenzijdig	1	1						2
K4B	Brede strik, 1814	1					1		2	
K4C	Smalle strik, E even hoog als CENT	2			1		2		5	
K4D	Smalle strik, E hoger dan CENT	6		2	1	1	6		16	
K10	10 centiem Lodewijk XVIII (brede LL, zonder letter)	3	2	1		1	6	1	14	
K11	10 centiem Lodewijk XVIII (brede LL, R onder de kroon)									
K11A	Monogram met 4 gekrulde uiteinden, normale 10	5	1	1		1	5		13	
K11B	Monogram met 4 gekrulde uiteinden, 0 lager dan 1	1							1	
K11C	Onderste uiteinden van monogram raken lus niet	8	1	3	1	1	7		21	
K11D	Onderste uiteinden van monogram raken lus									
		brons	6	1	1	1		5	1	15
		messing							1	1
		1		1	1				3	

		VH	MB	PB	CP	PL	PV	BV	TOT
K5	5 centiem Napoleon (zonder letter)								
	brons	7	1	3	1	2	4	1	19
	lood, medaille	1							1
K6	5 centiem Napoleon (V in de kroon)								
	brons	8	1	4	3	2	12	1	31
	zilver			2					2
	lood						1		1
K7	5 centiem Napoleon (V onder de kroon)	5	1	2			2		10
K12	5 centiem Lodewijk XVIII (smalle LL, V onder de kroon)								
K12A	Geen bolletje onder 5	1		1					2
	brons, muntslag				1				1
	brons, medailleslag								1
K12B	Bolletje onder 5	4	2	1		1	2	1	11
	brons								
	zilver		1	1			1		3
Atelier van het arsenaal									
K8	10 centiem Napoleon (JEAN LOUIS GAGNEPAIN)								
K8A	Korte strik, normale 10	1							1
K8B	Korte strik, 1 weg van 0				1				1
	brons - kabel - kwartslag								1
	brons - gevild - munt	1							1
	brons - kartel - munt								1
K8C	Lange strik	1	1				1	1	2
	messaging - gevild - munt								2
	brons - gevild - munt								2
	brons - kartel - munt			1					1
	brons - kartel - medaille							1	1
	messaging - gevild - medaille						1		1
	messaging - kartel - medaille	1		1					2
K13	10 centiem Lodewijk XVIII (smalle LL, JEAN LOUIS GAGNEPAIN)								
K13A	Lange strik	1					1		2
	brons - kartel - munt								2
	brons - kartel - medaille	1	1		1		1	1	5
	messaging - gevild - medaille				1				1
	messaging - kartel - medaille			1					1

			VH	MB	PB	CP	PL	PV	BV	TOT
K13B	Korte strik	brons - gevijld - medaille	5	1	2		2	7	2	19
		messaging - gevijld - medaille			1					1
		lood - gevijld - medaille						1		1
		brons - kartel - medaille	1							1
		brons - kabel - medaille	1							1
K9	5 centiem Napoleon (JLGN op het lint)									
K9A	.1814.	brons - kartel - munt	2						1	3
		messaging - kartel - munt	1		1					2
K9B	1814 , E boven CENT	brons - gevijld - munt	5	1			1	4	1	12
		brons - kartel - munt		1						1
		messaging - gevijld - munt				1		1	1	3
K9C	1814 , E onder CENT	brons - gevijld - medaille	2	1	2			1		6
		messaging - gevijld - medaille			1					1
		zilver - gevijld - medaille				1				1
K14	5 centiem Lodewijk XVIII (brede LL, JLGN)									
K14A	1814 , E onder CENT	brons - gevijld - munt	2					3		5
		brons - gevijld - medaille	1		1					2
		messaging - gevijld - medaille	1	1				1		3
		zilver - gevijld - medaille			1					1
K14B	1814. , E onder CENT	brons - gevijld - munt	3	1	2	1	1	10		18
		messaging - gevijld - munt			1			1	1	3
		messaging - gevijld - medaille						2		2
		zilver - gevijld - munt			1					1
		brons - kabel - medaille	1					1		2
K14C	1814. , E boven CENT	brons - gevijld - munt	5	1	1		1	5	1	14
		messaging - gevijld - munt		1				1		2
	Valse		2							2
	Misslagen		2	1						3
TOTAAL (Wolschot + arsenaal)			140	27	53	22	20	124	20	406